

REVIEW OF RESEARCH

ISSN: 2249-894X

IMPACT FACTOR : 5.7631 (UIF)

VOLUME - 11 | ISSUE - 2 | NOVEMBER - 2021

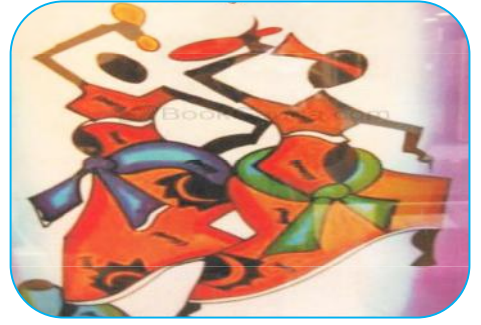

आदिवासींना जगण्याची प्रेरणा देणारा कवितासंग्रह : टाहरा

प्रा.शिवाजी संभाजी जगताप
(एम.ए,एम.फील., नेट, सेट)

दशरथ पांडुरंग मडावी त्यांचा जन्म तुंडरा ता.वणी. जि. यवतमाळ या गावी दिनांक ०१/०६/१९५९ रोजी झाला. त्यांचे शिक्षण बी.ए. पर्यंत झाले.

‘टाहरा’ हा दशरथ मडावी यांचा कवितासंग्रह लोकायत प्रकाशन यवतमाळ यांनी ७ मे २०११ रोजी प्रथम प्रकाशित केला. मडावी यांची आदिवासी समाजाबद्दलची बांधिलकी वरील ‘टाहरा’ कवितासंग्रहातील कविता वाचताना लक्षात ‘टाहरा’ हा आदिवासींचा सन्मान आहे. टाहरातून शोषक समाजव्यवस्थेवर दशरथ मडावी यांनी कोरडे ओढले आहेत. आदिवासींमध्ये वैचारिक क्रांती करणे हा कवितांचा उद्देश आहे. वैचारिक मागासलेपण दूर करून आदिवासींमध्ये आत्मविश्वासाची जोत दशरथ मडावी यांनीपेटविली आहे. आदिवासींचा स्वाभिमान कवितेतून जपला आहे.

सामाजिक कार्य :

आदिवासी व आदिवासेतर समाजाच्या सामाजिक, सांस्कृतिक व साहित्यिक क्षेत्रांमध्ये सक्रीय सहभाग

- आदिवासींच्या सर्वांगीण विकासासाठी यवतमाळ येथे ‘आदिवासी स्वायत्त परिषद’ प्रथमच घेऊन घटनेतील कलमांवर सर्वकष चर्चा घडवून आणली तसेच महाराष्ट्र आदिवासी स्वायत्त परिषद स्थापन केली.
- आदिवासी समाजाच्या राजकीय सामाजिक, आर्थिक, शैक्षणिक व सांस्कृतिक शोषणाच्या विरोधात सभा, संमेलन, मोर्चे व प्रबोधनपर कार्यक्रम आयोजित करून आदिवासींच्या शोषण मुक्तीसाठी अव्याहतपणे प्रयत्न सुरु आहेत.
- एक अभ्यासू आणि डोळस प्रतिनिधी म्हणून अनेक परिषदांमध्ये आणि सामाजिक कार्यक्रमांमध्ये सक्रीय सहभाग
- आदिवासी लोककल्याण संस्थेचे आणि आदिवासी स्वायत्त परिषद महाराष्ट्र प्रदेशचे ते अध्यक्ष आहेत.

पुरस्कार :

१. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर फेलोशिप
२. विरांगना राणी दुर्गावती मडावी पुरस्कार
३. महात्मा जोतिराव फुले समाजसेवक पुरस्कार

४. महात्मा जोतिराव फुले समाजसेवक पुरस्कार

➤ प्रकाशित ग्रंथ :

१. महानायक बिरसा मुंडा नाटक
२. श्री नॉट श्री (नाटक)
३. टाहरा (कवितासंग्रह)

डॉ. माहेश्वरी गावित 'टाहरा' कवितासंग्रहाबद्दल पुढील मत व्यक्त करतात. "दशरथ मडावी हे आदिवासी साहित्य चळवळीतील एक ताकदीचं नाव 'टाहरा' हा त्यांची प्रकाशित होणारा पहिला कवितासंग्रह 'टाहरा' म्हणजे ढोल वाजविण्याची काडी. आणि आसमंत जागविणारा. आता या टाह-याला स्वातंत्र्याची दंडार आणि गुलामीचा रेला, परंपरेच्या बेड्या आणि आकाशीचा झुला कळला पाहिजे. आता टाह-याला तालाची निवड करायची आहे. कारण ढोल तयार आहे. आदिम वंशातून प्रकटलेल्या या कवीला परिवर्तनाची आस आहे. आदिवासी जीवनातील व्यथा, वेदना, हर्ष, विमर्ष अतिशय टोकदारपणे आदिमतेच्या संवेदनेसह त्यांच्या कवितांत प्रकटते, तेही अतिशय संयमितपणे..."

दशरथ मडावी आदिवासीना जगण्याची उमेद, प्रेरणा आपल्या काव्यसंग्रहातून देतात आत्मविश्वास देतात. प्रस्थापित समाजव्यवस्थेला अन्याय, अत्याचाराला बळी न पाडता स्वयंप्रेरणेने, एकजुटीने लढण्यासाठी आवाहन करतात. तुम्ही या धरतीचे राजे आहात, मालक आहात त्यांना अन्याय, शोषण याचा विरोध करण्यास सांगतात.

स्वतःच प्रकाश व्हायचे...
अगदी सूर्यासारखे होता येणार नाही...
पण...
काजवा व्हायला काहीच अडचण नाही...
हे माझ्या लक्षात आलय...

(काजवा)

भारतीय वर्णव्यवस्थेने पिढ्यानपिढ्या आदिवासींचे शोषण केले आहे. त्यांना गुलामासारखी वागणूक दिली आहे. आदिवासी दारिद्र्यात जीवन जगतो तरीही दशरथ मडावी आदिवासींना धीर देतात व्यवस्था परिवर्तनाची हाक आदिवासींना देतात.

आसवांना गाळू नका
उगीचच ढाळू नका
साचू दया...
होरू दया समुद्र...
जगाच्या यातनांना
आकंठ बुडवायला...
हक्काचा सागर तरी मिळेल...!

(हक्काचा सागर)

आदिवासी बांधवानी तयारीत असले पाहिजे. आपल्या हक्कासाठी, स्वाभिमानासाठी संस्कृती साठी आदिवासी बांधवानी लढण्याची तयारी ठेवण्याचा संदेश देतात. क्रांतीकारकत्व हा दशरथ मडावी यांच्या कवितांचा विशेष आहे. जगण्याची प्रेरणा आदिवासीना कवितेतून मिळते.

आता हाताच्या मुठी आवळा
निकामी करीत एकेक सापळा
पुढचे आव्हान पेलायचे आहे...
कोसळणारे आभाळ झेलायचे आहे...
आणि आपणच आपल्याला तोलायचे आहे...

(स्वामिमान)

आदिवासींचे जगणे, संघर्ष, स्त्रीजीवन, हाच आदिवासी साहित्याचा विषय आहे. आदिवासींचा जीवनानुभव हाच त्यांच्या चर्चेचा लेखनाचा, साहित्याचा विषय झाला आहे.

आमच्या चर्चेत मानवता केंद्रस्थानी
माणूस अग्रभागी असतो...

(सोडचिठ्ठी)

आदिवासी स्वाभिमानी आहे. अन्यायाला विरोध करतो. समता, स्वातंत्र्य, बंधुता, न्याय, या जीवनमुल्यांची जोपासना तो आपल्या जगण्यातून करत असतो. मानवता हा त्याचा धर्म आहे.

माझं नाव...
आदिवासी... मूलनिवासी
अस्मिता... अस्तित्ता... स्वाभिमान...
आणि मग सा-यांच्याच नजरा
आपोआप खाली झुकल्या...

(नामकरण)

दशरथ मडावी यांनी 'टाहरा' कवितासंग्रहातून आदिवासींची अस्मिता जपली आहे. त्यांची कविता क्रांतीची भाषा, परिवर्तनाची, मानवतेची, स्वातंत्र्याची भाषा बोलताना दिसते.

इथल्या प्रस्थापितांच्या शोषणांनी गारद झालेल्या
तुझ्या पिढ्यांची तुला शपथ...
आर्यांनी जाळलेल्या तुझ्या समृद्ध संस्कृतीची खून...
मोहेंजोदारो, हडप्पाची राख...
कपाळाला लावून उठ...
लाव तुझ्या धनुष्याला तीर...
आणि कापून टाक एकदा त्या जल्लादाचे शीर...
ना रहेगा बास ना बजेगी बासरी

(होळी)

मडावी यांची कविता अन्यायाच्या विरुद्ध शस्त्राप्रमाणे वार करते. तिचा लढा मानवतेचा आहे. आदिवासींच्या मुक्तीचा लढा आहे. आदिवासींचे परिवर्तन ही कवितेची प्रेरणा आहे.

कुशीत डोंगराच्या माणूस गात आहे
गाण्यात वेदनेची भळभळती जात आहे.
बहि-यांच्या वस्ती हाका का मारतो अजूनी ? !! ५ !!

(हा ढोल कुणाचा ?)

आदिवासींची संस्कृती अतिप्राचीन आहे. आधुनिक विकासाच्या प्रवाहात त्याला दुर्लक्षित केले आहे. त्याच्यामध्ये अशिक्षितपणा आहे. भौतिक सुविधांचा तुटवडा आहे. डोंगरदा-यात अजून आदिम जीवन जगत आहे. दारिद्र्यात गरीबीत जीवन कंठत आहे.

चालण्यात बोलण्यात धार येऊ दया रे
भय मनातले हे हृदय होऊ दया रे !! धृ !!
बंडखोर व्हारे सा-या जुन्या रीतीचे
हे कोसळून टाका इमले जुन्या नीतीचे
नव युगाचे गीत नवे यार गाऊ दया रे !! १!! (धार येऊ दयारे)

आदिवासी तरुणांना, बांधवांना दशरथ मडावी अन्यायाविरुद्ध लढण्यासाठी आवाहन करतात. जुन्या रुढी परंपरांना सोडण्यास सांगतात. बंडाचे आव्हान करतात. व्यवस्था परिवर्तनाची अपेक्षा करतात.

माझ्या अंकुरण्याने ...
एका सनातन महावृक्षाची
मूळ खिळखिळी झाली. (पाणी)

आदिवासींमध्ये जागृती करणे, स्वत्वाची जाणिव करणे, आदिवासींच्या सामाजिक शैक्षणिक, राजकीय समस्यांची सोडवणूक करणे ह्या स्वरूपाचे कार्य दशरथ मडावी यांना सतत करावे लागते. साहित्याच्या माध्यमातून त्यांनी चळचळ जिवंत ठेवली आहे.

एक टाहरा पाहिजे...
न कुजणा-या खैराचा, मजबूत दणकट पेराचा...
पूर्ण ताकदीने वाजवणारा, आसमंत जागवणारा... (टाहरा)

दशरथ मडावी यांना आदिवासींमध्ये सर्वांगीन परिवर्तन हवे आहे. त्यांना जात,धर्म,वंश, परंपरा, यांना ओलांडून जायचे आहे. अंधश्रद्धेमध्ये गुंतलेला, व्यसनाधिन झालेला यातून आदिवासींना बाहेर काढून नव्या प्रगतीची सकाळ आदिवासी बांधवामध्ये आणावयाची आहे. आपल्या समाज बांधवांच्या भावना कवितेतून क्रांतीकारकपणे व्यक्त करतात.

स्थळाच्या – काळाच्या – जातीच्या – पातीच्या
वर्णाच्या – वंशाच्या – पंथाच्या – धर्माच्या
पोलादी भिंतीही परिवर्तनाला रोखू शकत नाही...
कारण... परिवर्तन असतं...

नदीच्या प्रवाहासारखं गतिशील...
खाच खडग्यांना तुडूंब भरीत
पर्वतांशी धडका देत
आपला मार्ग शोधणारं... (कवितेत भाट आहे.)

विद्रोहाचे स्वरूप दशरथ मडावी खालील कवितेतून अगदी मार्मिकपणे व्यक्त करतात.

विस्फोट म्हणजे विद्रोह ...
मग विद्रोहाला नसतात सीमा
कोणतेच सागर ताट
कोणत्याच पर्वतांची शिखरे ही
अडवू शकत नाही त्याला... (विद्रोहाचे भान)

ह्या समाजव्यवस्थेने आदिवासींची फारच बिकट अवस्था केली आहे. त्यांचे अतोनात शोषण केले आहे. तरीही 'विजय' या कवितेतून आदिवासींना लढण्याची प्रेरणा देतात. त्याच्यामध्ये आत्मविश्वास निर्माण करतात.

या व्यवस्थेने तुमचे डोळेच काढून घेतले आहे.
नाही तर...
तुमच्या खढी नजर कोणाला आहे... !
डरकाळी तर फोडा ...
तुमच्या एवढा गजर कोणाला आहे... !
वटवाघूळ नाहीत...
तर या विषाक्त व्यवस्थेलाच उलटे
टांगण्याची क्षमता तुमच्या मनगटात आहे...
आता लढाई लढलीच पाहिजे...
भलेही उजेडाशी हरलो तरी चालेल
पण अंधारावर विजय मिळवलाच पाहिजे... (विजय)

आदिवासी साहित्याने मराठी साहित्य विश्वात स्वतःची एक वेगळी ओळख निर्माण केली आहे. आदिवासी साहित्यप्रवाहात कविता हा वाडःमय प्रकार समृद्ध केला आहे. आदिवासी कवींनी आपल्या अन्याय, अत्याचार, प्रश्न, समस्यांचे कवितेतून मन मोकळे केले आहे.

दशरथ मडावी 'टाहरा' कवितासंग्रहाच्या मनोगतात पुढील मत व्यक्त करतात. "समाजातील नेतृत्व अभावतेचे भान व्यक्त करताना प्रतीकात्मक स्वरूपात लिहिलेली 'टाहरा' ही कविता वाचल्यावर मा. बाबाराव मडावी यांनी या काव्यसंग्रहाला 'टाहरा' हेच नाव द्यावे. असे सुचविले, आणि मलाही ते उचित वाटले. तसे काव्यसंग्रहाला एक नाव देणे हेच मला विलक्षण वाटते. कारण काव्यसंग्रहात विविध विषयांना हाताळणा-या कविता असतात. कधी कधी तर काही कविता परस्पर आशयाला छेद देणा-यासुद्धा असतात. याचीही मला जाण आहे. परंतु माझा पिंड हा फुले आंबेडकरी वैचारिक मुशीत घडला असल्याने परिवर्तनाच्या दिशेचे बोट धरून मी लिहित राहिलो. माझा परिवर्तनावर विश्वास आहे. संचित आणि प्रारब्धाच्या जोखडात अडकलेल्या माझ्या आदिवासी समाजाला मुक्त करणे, व मानसिक स्वातंत्र्याचा अनुभव तरी मला माझ्या कवितेतून देता आला तरी माझ्या कवितांचे सार्थक झाले असे मी मानीन". (टाहरा 'मनोगत')